

KOSKE
KESKI-SUOMEN
SOSIAALIALAN
OSAAMISKESKUS

RAPORTEJA 51

YHTEISÖLLISYYS ASUMISESSA

KATSAUS IKÄÄNTYNEIDEN
YHTEISÖLLISEEN ASUMISEEN

TARU PAAVOLAINEN

Julkaisija

Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus

Raportteja 51

Osoite:

Matarankatu 4

40100 Jyväskylä

koskeverkko.fi

ISBN 978-952-5477-54-2

ISSN 1459-479X (verkkojulkaisu)

Jyväskylä 2021

TIIVISTELMÄ

Tekijä	Taru Paavolainen
Raportin nimi	Yhteisöllisyys asumisessa. Katsaus ikääntyneiden yhteisölliseen asumiseen.
Kustantaja	Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus Koske
Painopaikka	Jyväskylä
Vuosi	2021
Sivumäärä	26
Sarjanro	51

Ikääntyneiden asumisen kehittäminen on ollut viimeisten vuosikymmenten aikana merkittävässä asemassa, kun ratkaisuja on etsitty palvelurakenteen kestävyuden turvaamiseksi sekä ikääntyneiden hyvinvoinnin edistämiseksi. Poliittisten ohjelmien tavoitteita näiden saavuttamiseksi ovat olleet ikääntyneen oman asumisen ennakointi ja asumistarpeiden muutoksiin varautuminen sekä kotona asumisen mahdollisimman pitkään tukeminen. Varautuminen vaatii kuitenkin tietoa tarjolla olevista mahdollisuuksista, eikä kotona asuminen ole ainoa, kaikille sopiva vaihtoehto. Ikääntyneet ovat heterogeeninen joukko ihmisiä, joiden asumistarpeisiin ja -toiveisiin vastaamiseksi tarvitaan useita erilaisia vaihtoehtoja.

Yhteisöllisyys on näyttäytynyt ratkaisuna moniin ikääntyneiden arjessa oleviin haasteisiin, kuten yksinäisyyteen. Yhteisöllisen asumisen tarjoamat mahdollisuudet sosiaaliseen vuorovaikutukseen, mielekkääseen tekemiseen ja arjen tukeen tekevät siitä asumismuodon, joka voi edistää ikääntyneiden hyvinvointia. Vaikka yhteisöllisyys tuodaan usein esiin positiivisessa valossa, siihen voi liittyä haittailmiöitä. Näitä ovat esimerkiksi kuppikuntien ja asukkaiden välisten erottelujen syntyminen, joista on tärkeää olla tietoinen. Yhteisöllisyys ei synny itsestään ja sen ylläpitäminen vaatii toimia sekä osaamista ja rakenteita.

Ikääntyneiden asumisen kehittäminen vaatii poikkihallinnollista yhteistyötä niin valtakunnallisella kuin kunnallisella tasolla sekä ikääntyneiden osallistamista suunnitteluun. Tietoa erilaisista asumisratkaisuista ja niiden toteuttamismahdollisuuksista on oltava saatavilla, jotta ikääntyneiden erilaisiin asumistarpeisiin voidaan vastata ja tarjota mahdollisuus omannäköisen elämän jatkamiseen.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	3
2	IKÄÄNTYNEIDEN ASUMINEN SUOMESSA	4
	2.1 Tilannekatsaus tilastojen valossa	4
	2.2 Ikääntyneiden asumisen kehittäminen 2010-luvulla	6
	2.2.1 Asumisen kehittämisohjelmasta toimenpideohjelmaan	7
	2.2.2 Poikkihallinnollinen yhteistyö kunnallisella ja valtakunnallisella tasolla	8
	2.3 Asumistarpeiden muutosten ennakointi ja tulevaisuuteen varautuminen	9
	2.3.1 Varautumiseen tarvitaan tietoa ja mahdollisuuksia valita	9
	2.4 Paikallaan ikääntyminen asumisen politiikkana	11
	2.4.1 Paikallaan ikääntymisen kritiikki	12
3	YHTEISÖLLISYYS ASUMISESSA	14
	3.1 Yhteisöllisyys	14
	3.1.1 Yhteisöllisyyden perusta	14
	3.1.2 Yhteisöllisyyden varjopuolet	15
	3.2 Yhteisöllinen asuminen	17
	3.2.1 Yhteisöllinen asuminen, yhteisöasuminen vai välimuotoinen asuminen?	17
	3.2.2 Yhteisöllisyys asumisessa kiinnostaa ikääntyneitä	19
	3.2.3 Yhteisöllisen asumisen vaikutukset ikääntyneiden hyvinvointiin	21
	3.2.4 Yhteisöllisen asumisen toteuttaminen vaatii kunnilta toimia ja ymmärrystä	22
4	YHTEENVETO	25
5	LÄHTEET	27

1 JOHDANTO

Monien ikääntyneiden arkeen kuuluu yksinäisyyttä ja oma koti on vuosien aikana jäänyt liian suureksi tai muuttunut esteelliseksi. Joku toivoisi voivansa jäädä pitkäaikaiseen kotiinsa asumaan, jos saisi sopivat palvelut arjen tueksi. Toinen miettii, että elämä voisi olla helpompaa ja mielekkäämpää, jos muuttaisi uudempaan asuntoon ja lähellä asuisi muita ihmisiä. Kolmas haluaisi palvelutaloon, mutta paikkoja ei ole ja jonot asumispalveluihin ovat pitkiä.

Asumisen kysymykset vaikuttavat laajasti yhteiskuntaan ja ihmisen arkeen. Ikääntyneiden asuminen on noussut merkittäväksi asiaksi niin ikääntyneiden hyvinvoinnin kuin palvelurakenteen kestävyuden näkökulmista. Millaisella asumisella voidaan vastata ikääntyneiden moninaisiin tarpeisiin ja toiveisiin nyt sekä tulevaisuudessa? Voiko yhteisöllisyys olla ratkaisu haasteisiin, jotka liittyvät ikääntyneiden yksinäisyyteen, osallisuuteen ja tuen tarpeisiin?

Kokemukset näkyviksi – yhteisöllisen asumisen hyvät käytännöt ja solmukohdat -hankkeessa (2020) ikääntyneiden asumista tarkasteltiin yhteisöllisen asumisen näkökulmasta. Hankkeessa tuotettiin kolme julkaisua: *Yhteisöllisyys asumisessa. Katsaus ikääntyneiden yhteisölliseen asumiseen* -julkaisu kuvaa ikääntyneiden asumiseen ja yhteisöllisyyteen liittyviä ilmiöitä tieteellisen kirjallisuuden valossa. Se toimii taustaraporttina *Yhteinen arki. Opas ikääntyneiden yhteisölliseen asumiseen* -oppaalle (Paavolainen 2021)¹, jossa tuodaan esiin yhteisölliseen asumiseen liittyviä hyviä käytäntöjä ja haasteita käytännön näkökulmasta. Hankkeen kolmas julkaisu *Monisukupolvisen yhteisöllisen asumisen hyvät käytännöt ja solmukohdat* (Lampinen 2021)² käsittelee monisukupolvista asumista yhteisöllisen asumisen erityismuotona. Yhdessä kolme julkaisua tarjoavat tietoa eri näkökulmista ikääntyneiden yhteisöllisestä asumisesta siitä kiinnostuneille toimijoille.

Tämä julkaisu jakautuu kahteen osaan: ensimmäisessä osassa käsitellään ikääntyneiden asumista Suomessa, sen kehittämistä viimeisten vuosikymmenten aikana ja siihen liittyviä keskeisiä piirteitä. Jälkimmäisessä osassa syvennytään yhteisöllisyyteen ikääntyneiden asumisessa: mikä yhteisöllisyydessä kiinnostaa ja millaisia vaikutuksia sillä voi olla asukkaiden hyvinvoinnille?

¹ Julkaisu saatavilla: <https://ara-hankepankki.fi/show/628>

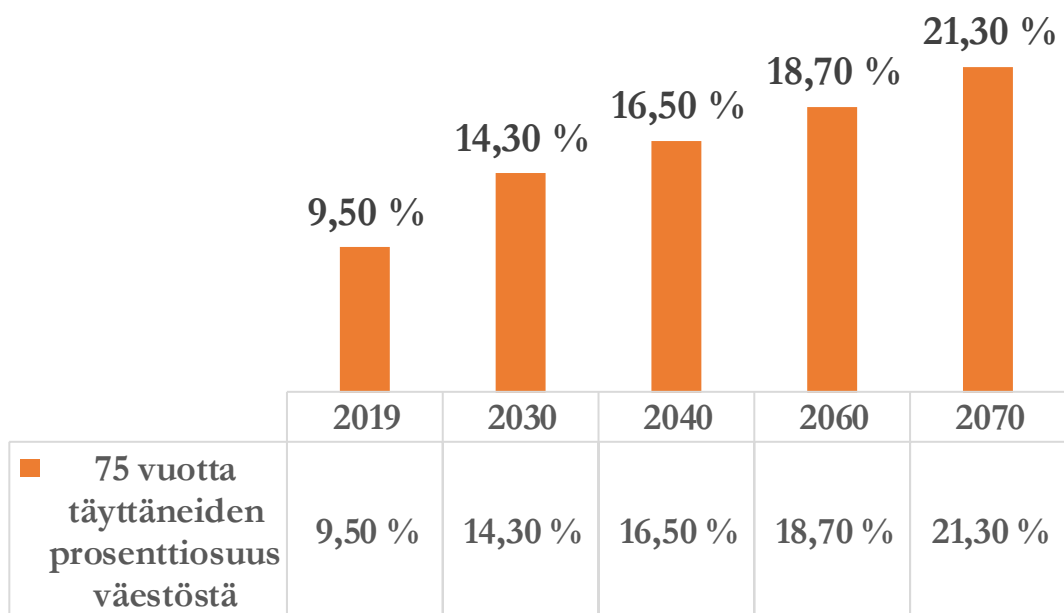
² Julkaisu saatavilla: http://koskeverkko.fi/wp-content/uploads/2021/01/Lampinen_Harjoitteluraportteja_8.pdf

2 IKÄÄNTYNEIDEN ASUMINEN SUOMESSA

Tässä osassa tarkastellaan ikääntyneiden asumista Suomen näkökulmasta. Ensin käsitellään ikääntyneiden asumisen tilannekuvaa (luku 2.1.), jonka jälkeen tarkastelun kohteena ovat ikääntyneiden asumisen kehittämiseen suuntaavat toimet (luku 2.2). Poliittisissa ohjelmissa ikääntyneiden asumista määrittävät vahvasti tavoitteet asumisen ennakoimiseksi ja tulevaisuuteen varautumiseksi (luku 2.3.) sekä omassa kodissa mahdollisimman pitkään asumisen tukemiseksi (luku 2.4.).

2.1 Tilannekatsaus tilastojen valossa

Tulevina vuosikymmeninä Suomessa on ratkaistava useita ikääntyneiden asumiseen, hoivaan ja elämänlaatuun liittyviä haasteita, jotka kietoutuvat monin tavoin yhteen. Yksi haasteista on ikääntyneiden määrän kasvu. Vuonna 2019 Suomessa oli yli 75-vuotiaita 524 000 ja osuus koko väestöstä oli 9,5 prosenttia. Vuoteen 2030 mennessä arvioidaan yli 75-vuotiaita olevan 14,3 prosenttia väestöstä ja vuonna 2070 osuus on kasvanut jo 21,3 prosenttiin. (THL 2018a; THL 2019a; Suomen virallinen tilasto 2019a.) Ikääntyneiden määrän ja osuuden kasvaessa nykyinen palvelurakenne vaatii muutoksia, jotta tulevaisuuden palvelutarpeisiin pystytään vastaamaan.

Kuva 1. 75 vuotta täyttäneiden prosenttiosuus väestöstä vuonna 2019 ja väestöennusteet vuodelta 2018 vuosille 2030–2070 (THL 2018a, THL 2019a)

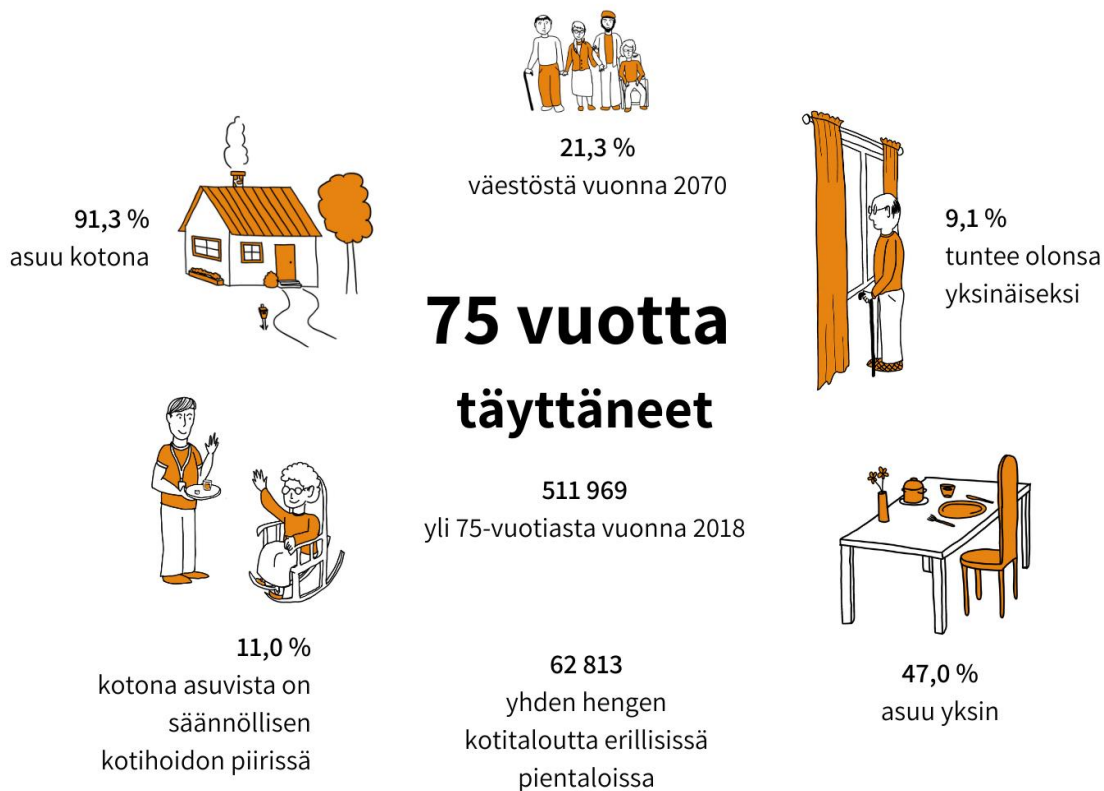
Haasteena on lisäksi yksin asuvien ikääntyneiden suuri määrä ja heidän kokema yksinäisyys. 46,7 prosenttia 75 vuotta täyttäneistä asuu yksin (THL 2019b). Erillisessä pientalossa 75 vuotta täyttäneiden yhden hengen asuntokuntia on lähes 64 000 (Suomen virallinen tilasto 2019b). Itsenäinen ja aktiivinen elämä jatkuu enemmistöllä 80–85-vuotiaaksi asti, mutta sen jälkeen ulkopuolisen avun tarpeen todennäköisyys kasvaa etenkin yksin asuvilla ihmisillä (Rantanen 2015, 94).

Yksinäisyydellä on monia kytköksiä fyysiseen ja psyykkiseen sairastumiseen (Kauhanen 2016). Ikääntyneiden yksinäisyyden kokemukset liittyvät usein elämäntilanteen muutoksiin, jotka vaikuttavat sosiaalisiin suhteisiin ja osallistumisen mahdollisuuksiin (Saksola 2019, 13). Yksinäisyyden kokeminen on yleistä etenkin yksin asuvilla ikääntyneillä. 42 prosenttia yksin asuvista yli 64-vuotiaista koki itsensä yksinäiseksi joskus tai suurimman osan ajasta. Kaikista 75 vuotta täyttäneistä vastaava osuus oli 29 prosenttia (Suomen virallinen tilasto 2018b). Yksinäisyyden kokeminen on yleistä myös vanhainkodeissa ja tehostetussa palveluasumisessa, joissa 36 prosenttia asukkaista tunsi itsensä vähintään joskus yksinäiseksi. Asukkaiden kokemukset kertovat, että vaikka heidän ympärillä oli muita asukkaita ja työntekijöitä, ei heihin koettu saatavan yhteyttä. Muiden talossa olevien ihmisten nähtiin olevan tuntemattomia, etäisiä ja vaikeasti lähestyttäviä. (Jansson 2020, 85.) Pelkkä fyysinen läheisyys ei ratkaise ikääntyneiden yksinäisyyteen liittyviä haasteita, vaan mukaan tarvitaan aitoja kohdatuksi tulemisen kokemuksia.

Taulukko 1. 75 vuotta täyttäneiden asuminen vuonna 2018 (% vastaavanikäisestä väestöstä) (THL 2018c–g)

Kotona asuvat	91,3 %
- joista säännöllisen kotihoidon piirissä	11,0 %
Tehostetun palveluasumisen asiakkaat	7,6 %
Terveyskeskusten pitkäaikaisasiakkaat	0,2 %
Vanhainkodeissa tai pitkäaikaisessa laitoshoidossa terveyskeskuksissa olevat	1,0 %

Ikääntyneiden asumista käsittelevää keskustelua määrittää hoivakeskeisyys, jossa tarkastellaan, millaisia palveluja tarvitaan ja miten hoiva voidaan järjestää kotona hyvin sekä mahdollisimman pitkään. Hoivakeskeisyyden sijaan keskustelun painopiste tulisi siirtää asumisratkaisuihin: millaisella asumisella voidaan ehkäistä palvelutarpeen syntymistä? (Kortelainen ym. 2020, 19.) Minkälaisella asumisella voidaan taata myös mielekäs arki ja arvokas ikääntyminen?

Kuva 2. Tilannekuva 75 vuotta täyttäneiden asumisesta vuonna 2018. (THL 2018a, c-d, h-i; Suomen virallinen tilasto 2018a, 2018c.)

2.2 Ikääntyneiden asumisen kehittäminen 2010-luvulla

Ikääntyneiden asumista on edistetty niin valtakunnallisissa ohjelmissa kuin paikallisissa hankkeissa etenkin viimeisen vuosikymmenen aikana. Välikangas (2009) huomauttaa, että Suomessa tehty tutkimus- ja kehitystyö ikääntyneiden asumisratkaisuksista ei ollut riittävää. Tutkimus ja kehittämistoimet asumisessa painottuivat apuvälineisiin sekä teknologisiin ratkaisuihin. (Välikangas 2009, 62.) Poikkeuksia ovat esimerkiksi Tuppurainen (2006) ja Tyynele (2007), jotka tarkastelevat ikääntyneiden asumisen mahdollisuuksia ja tulevaisuuden suuntaviivoja laajemmasta näkökulmasta. Selkeä muutos kehityksessä on tapahtunut 2010-luvun aikana, jota ovat värittäneet useat ikääntyneiden asumiseen keskittyvät tutkimus- ja kehittämishankkeet sekä raportit³.

³ Ympäristöministeriön sivuille on listattu monia 2010-luvulla tehtyjä ikääntyneiden asumista käsitteleviä raportteja ja selvityksiä: <https://ym.fi/ikaantyneiden-asuminen-raportit>

2.2.1 Asumisen kehittämisohjelmasta toimenpideohjelman

Nykyiseen ja tulevaan asuntotarpeeseen vastatakseen Ikääntyneiden asumisen kehittämisohjelmassa (2013–2017) keskeinen näkökulma oli esteettömyys. Tavoitteita olivat vanhoihin asuntoihin tehtävät korjaukset, hissien rakentaminen sekä esteettömyyden huomioiminen uudisrakentamisessa. Lisäksi ohjelmassa painotettiin uudenlaisten ikääntyneiden asumista tukevien toimintamallien kehittämistä. (Nyman & Valtakari 2016, 7.) Erilaisten asumismuotojen ja -ratkaisujen systemaattinen kartoitus sekä tiedon kerääminen asumiseen liittyvistä kokemuksista sekä kustannuksista on tärkeää ikääntyneiden asumisen kehittämisen kannalta (Jolanki & Kröger 2015, 90). Ikääntyneet eivät ole yhdenmukainen ryhmä, vaan he koostuvat ihmisistä, joilla on hyvin erilaisia tarpeita ja toiveita asumisen suhteen johtuen esimerkiksi heidän toimintakyvystään tai varallisuudestaan. Tämän vuoksi tarvitaan monenlaisia asumisen muotoja vastaamaan nykyisiä ja tulevia asumistarpeita. (Jalava ym. 2017, 59.)

Viimeisen kymmenen vuoden aikana ikääntyneiden asumisratkaisut ovat monipuolistuneet: he voivat asua esimerkiksi yhteisöllisissä asumisoikeusasunnoissa, eri sukupolvia yhdistävässä korttelissa, osuuskuntamuotoisessa yhteisöllisessä talossa tai ikäystävälliseksi suunnitellussa palvelukorttelissa. Kortelainen ym. (2020) korostavat, että ikääntyneiden asumisen kehittämisessä on tarpeen ennakoita ja selvittää ikääntyneiden asumistarpeita tarpeeksi pitkälle tulevaisuuteen. Eläkeikäää lähestyvän ikäluokan asumiseen liittyvät toiveet ja tarpeet voivat olla hyvin erilaisia kuin yli 65-vuotiailla tällä hetkellä. (Kortelainen ym. 2020, 138.)

2020-luvulla ikääntyneiden asumisen kehittäminen on edelleen keskiössä. Rinteen ja Marinin hallitusohjelmassa Osallistava ja Osaava Suomi todetaan, että ”kehitetään ikääntyneiden asumisen hyviä ratkaisuja, kuten yhteisöllistä asumista ja yhteisökotien rakentamista yhdessä kuntien kanssa”. Yhteisöllisen asumisen kehittämistä voidaan edistää myös tukemalla ryhmä- ja osuuskuntarakentamisen edellytyksiä. (Hallitusohjelma 2019, 52.) Hallitusohjelman mukaisen Ikääntyneiden asumisen toimenpideohjelman (2020–2022) painopisteitä ovat asumisen ennakoinnin ja varautumisen vahvistaminen niin ikääntyneiden kuin kuntien osalta, ikääntyneille sopivien asuntojen korjaamisen, kehittämisen ja rakentamisen tukeminen sekä ikä- ja muistiystävällisten asuinympäristöjen kehittämisen tukeminen. Painopisteiden yhteydessä mainitaan myös yhteisöllinen asuminen. Toimenpideohjelman myötä aiemmista hankkeista saatuja oppeja ja hyviä käytäntöjä pyritään levittämään ja ottamaan käyttöön korjausten, uudisrakentamisen ja asuinympäristön kehittämisessä (Ympäristöministeriö 2020). Selvityksen mukaan 65 prosentilla kunnista ikääntyneiden asumisen kehittäminen on huomioitu ikääntymiseen

liittyvässä strategiassa, mutta käytännön toimenpiteiden toteuttaminen on ollut vaihtelevaa (Kortelainen ym. 2020, 62–63).

2.2.2 Poikkihallinnollinen yhteistyö kunnallisella ja valtakunnallisella tasolla

Ikääntyneiden asuminen ei liity pelkästään rakentamiseen ja asumispalveluihin, vaan sen kehittäminen vaatii poikkihallinnollista yhteistyötä useiden eri toimialojen ja sektorien välillä. Kotona asumisen tukemiseen voivat vaikuttaa niin julkiset, yksityiset kuin kolmannen sektorin toimijat. Merkittävää ikääntyneiden asumisen kannalta on yhdistää asumisen, palvelujen, hoivan ja osallisuuden näkökulmat, jotta ikääntyneet voivat olla mukana kehittämässä laadukasta, tarpeisiin ja toiveisiin oikealla tavalla ja oikea-aikaisesti vastaavaa asumista. (Jolanki ym. 2017, 112–113.) Kuntien varautumista muuttuviin asumistarpeisiin tukevat poikkihallinnolliset työryhmät, joilla on tarpeeksi toimivaltaa tehdä ehdotuksia asumisen kehittämiseksi ja vastata varautumisen strategian toimeenpanosta sekä seurannasta. Työryhmät ovat myös keskeisessä roolissa vanhusneuvostojen ja muiden toimijoiden kanssa käydyssä vuoropuhelussa. (Kortelainen ym. 2020, 140–141.)

Valtakunnallisella tasolla tarvitaan myös asunto- ja sosiaalipoliittisen näkökulman yhdistämistä ikääntyneiden asumiseen liittyvissä kysymyksissä, mutta toiminta on pirstaloitunut useisiin eri ministeriöihin. Poikkihallinnollisen yhteistyön merkitys on huomioitu uudessa kansallisessa ikäohjelmassa, joka on laadittu yhdessä eri ministeriöiden, kuntien, kolmannen sektorin ja muiden toimijoiden kanssa (ks. STM 2020a). Valtakunnallisella tasolla kehittämisen pitää olla suunnitelmallista, pitkäjänteistä ja hallituskaudet ylittävää, jotta ikääntyneiden asumiseen liittyviin kysymyksiin pystytään vastaamaan kokonaisvaltaisesti. Elämisen laadun merkitystä ei tule unohtaa asumisen kehittämisessä: usein huomio voi keskittyä asuntojen määrälliseen lisäämiseen asumisen laadun parantamisen sijaan. (Välikangas 2009, 61, 63.)

Ikääntyneiden asumista tukee valtakunnallisesti Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA. Investointiavustusten ja korkotukilainan lisäksi ARA myöntää korjausavustusta ARA-kohteiden korjaamiseen ikääntyneille sopiviksi ja hissien rakentamiseen asuinkohteisiin. Vuonna 2019 ikääntyneille tarkoitetut asunnot saivat avustuksia yhteensä 41,7 miljoonaa euroa. Ikääntyneiden osuus ARAn investointiavustuksista kaikille erityisryhmille oli 52 prosenttia. (ARA-tuotanto 2019.)

2.3 Asumistarpeiden muutosten ennakointi ja tulevaisuuteen varautuminen

Ikääntyneiden asumisen kehittämis- ja toimenpideohjelmissa asumisen ennakointi ja asumistarpeiden muutoksiin varautuminen ovat tärkeitä tavoitteita. Itsemääräämisoikeuteen liittyy nykyaikana entistä tiukemmin yksilön velvollisuus pitää huolta itsestään ja vastata tekemistään päätöksistä. Ikääntyneiden asumisessa se näkyy vaatimuksena ennakoida muuttuvia asumisen tarpeita tulevaisuudessa ja varautua niihin ajoissa esimerkiksi muuttamalla sopivampaan asuntoon tai teettämällä korjaustöitä nykyisessä asunnossa. (Koskiaho & Saarinen 2019, 20; Jolanki 2016, 139–140.) Ikääntyneet ovat usein haluttomia suunnittelemaan pitkäjänteisesti omaa asumistaan: tavallisissa yksityisasunnoissa asuvista yli 70-vuotiaista enemmän kuin kaksi kolmasosaa koki, etteivät ennakoinnin vuoksi tehdyt muutokset asumisjärjestelyissä olleet ajankohtaisia (Kortelainen ym. 2020, 83, 139; Vilkkonen ym. 2018, 170). Varautumisen merkitykseen havahdutaan usein arjen sujuvuudessa tapahtuvan muutoksen myötä, joka on kohdannut henkilöä itseään tai hänen läheistään (Rantanen 2021, 10–12). Ennakoinnin ja varautumisen edistämiseksi tarvitaan toimia olemassa olevan asuntokannan muuttamiseksi esteettömäksi, asumisneuvonnan lisäämistä ja ikääntyneiden valinnanmahdollisuuksien vahvistamista oman asumisensa suhteen.

Asuntopoliittisilla ohjelmilla on varmistettava, että tarjolla on tarpeeksi esteettömiä asuntoja, mikäli vastuun yksilön asumisesta ja tulevaisuuteen varautumisesta halutaan olevan hänellä itsellään (Martens 2018, 5). Suomessa tarvitaan vuoteen 2030 mennessä arvion mukaan miljoona esteetöntä asuntoa, jotta vähintään 92 prosenttia yli 75-vuotiaista ja lähes kaikki sitä nuoremmat voisivat asua kotona (Nyman & Valtakari 2016, 8). Esteettömyys tulisi huomioida myös koko asuinympäristössä (Jalava ym. 2017, 59). Asuntojen ja asuinympäristöjen esteettömyydestä eivät hyödy ainoastaan ikääntyneet vaan kaikenikäiset ja toimintakyvyiltään moninaiset kansalaiset.

2.3.1 Varautumiseen tarvitaan tietoa ja mahdollisuuksia valita

Mahdollisuus tietoisten päätösten tekemiseen asumisestaan ja tulevaisuuteen varautuminen vaativat tietoa erilaisista asumismuodoista. Kun palvelujärjestelmä monimutkaistuu ja pirstaloituu, tiedon saaminen ja erilaisten palvelujen vertaileminen muuttuu haastavaksi ja vaatii uudenlaista osaamista varsinkin digiasioiden suhteen (Koskiaho & Saarinen 2019, 70–74). Hajallaan olevaa tietoa kerää esimerkiksi Vanhustyön keskusliiton Vanheneminen.fi -hanke (2018–2020). Sivustolle kerätyllä tiedolla pyritään tukemaan omaehtoista ikääntymiseen varautumista eri aiheisiin liittyen, joista yksi on asuminen (Vanheneminen.fi 2020). Ikääntyneiden asumisen kenttää värittä-

vät monet käsitteet tehostetusta palveluasumisesta senioriasumiseen ja yhteisöasumiseen, joiden sisältö ja erot voivat olla epäselviä ikääntyneille mutta myös asiantuntijoillekin.⁴ Ikääntyneiden tietoisuutta siitä, millaista asumista milläkin asumismuodolla konkreettisesti tarkoitetaan, on tärkeä vahvistaa.

Lisäksi kuntien ikääntyneiden asumisneuvontaa⁵ tulisi lisätä, jotta erilaisista asumisratkaisuista oltaisiin paremmin tietoisia (Jalava ym. 2017, 64). Esimerkiksi kuntien myöntämät korjausavustukset olivat aiemmin⁶ keino tarjota tietoa varautumisesta, mutta samalla myös mahdollisuus kunnille kerätä tietoa asukkaiden asumistarpeista. Kuntien lisäksi järjestöt ovat tärkeässä roolissa asukkaiden toiveiden sekä tarpeiden kuulemisessa ja varautumiseen liittyvän tietopohjan vahvistamisessa. Asumisneuvontaa tulisi lisätä etenkin eläkeiän kynnyksellä oleville ihmisille, jotta tieto erilaisista mahdollisuuksista tavoittaisi heidät varhaisessa vaiheessa. (Kortelainen ym. 2020, 74, 85, 140, 142.)

Yksityiseen varautumiseen on olemassa useita eri keinoja: ikäystävällisempään asuntoon muuttamisen lisäksi voidaan esimerkiksi säästää varallisuutta lisääntyviin hoiva- ja hoitomenoihin. Suomessa vähän käytettyjä yksityisiä varautumiskeinoja ovat käänteinen asuntolaina sekä eläke- ja hoivavakuutukset. Vanhusneuvostoille suunnatussa kyselyssä monet vastaajista olivat valmiita käyttämään varallisuuttaan asumis- tai palvelukustannuksiin: esimerkiksi 48 prosenttia vastaajista oli valmis käyttämään varallisuuttaan asumisen ja hoivapalvelujen tason nostamiseen perinnöksi jättämisen sijaan. Käänteisen asuntolaina kiinnosti vain 19 prosenttia vastaajista. (Kortelainen ym. 2020, 86–88.)

Valintojen tekeminen asumisen suhteen voi olla käytännössä hyvin rajattua. Kaikki varautumiskeinot asumistarpeiden muutoksiin eivät ole jokaiselle mahdollisia, vaan valintaa voivat rajata läheisten mielipiteet, asuinkunnassa tarjolla olevat vaihtoehdot asumispalveluissa ja niiden jonotilanne, asumiskustannukset, tiedonpuute sekä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten asema palvelujen portinvartijoina. Myös kulttuurisilla jaetuilla merkityksillä on suuri painoarvo: ne määrittävät, millainen asuminen missäkin vaiheessa elämänkulkua on hyväksyttyä ja tavanomaista. Ikääntyneen aidon valinnan kokemukselle voi jäädä erilaisten rajoitusten välissä hyvin vähän tilaa. (Vasara 2016, 104–105.)

⁴ ”Tavallisen” asumisen ja laitoshoidon väliin jäävän ikääntyneiden välimuotoisen asumisen käsitteiden moninaisuutta on käsitelty esimerkiksi Oosi ym. (2020).

⁵ Tietoisuutta asumisen ennakoimisen ja varautumisen merkityksestä vahvistaa esimerkiksi Jyväskylän kaupungin Ennakoi asuintarpeesi – varaudu vanhuuteen -sivusto: <https://www.jyvaskyla.fi/asuminen/asunnot/ennakoi>

⁶ Korjausavustusten myöntäminen siirtyi kunnilta ARAn vastuulle vuonna 2017.

2.4 Paikallaan ikääntyminen asumisen politiikkana

Varautumisen ja ennakkoinnin lisäksi ikääntyneiden asumista Suomessa määrittää vahvasti paikallaan ikääntymisen (ageing in place) politiikka. Paikallaan ikääntymisellä tarkoitetaan omassa kodissa asumista ja sen tukemista niin, että siellä voi asua turvallisesti, itsenäisesti ja mielekkäästi mahdollisimman pitkään palvelutarpeiden tai toimintakyvyn muutoksista huolimatta. Asumista tukevat toimet voivat olla esimerkiksi kotiin tuotavia palveluja tai asuinympäristöön tehtäviä muutoksia. (Välikangas 2009, 8.) Paikallaan ikääntymisellä ei tarkoiteta vain samassa fyysisessä tilassa asumista, vaan se voi merkitä samassa yhteisössä tai asumisympäristössä pysymistä, vaikka varsinaisen kodin paikka vaihtuisi (Jolanki & Kröger 2015, 83). Se voi tarkoittaa esimerkiksi muuttamista ikäystävällisempään esteettömään asuntoon saman asuinympäristön sisällä. Paikallaan ikääntymisessä erottuu kaksi näkökulmaa, joista toinen korostaa ikääntyneen mahdollisuuksia valita paikalleen jäämisen ja muuttamisen välillä, ja toinen taas yhteisön jäsenenä pysymisen merkitystä (Andersson 2012, 2–3).

Ikääntyneiden asumisen toimenpideohjelmassa korostetaan paikallaan ikääntymisen politiikan mukaisesti kotona asumisen tukemista, mikä nähdään tärkeänä ikääntyneiden toiveiden ja itsemääräämisoikeuden toteutumisen sekä palvelurakenteen kustannustehokkuuden kannalta (Ympäristöministeriö 2020). Vanhuspalvelulain ja vanhuspalveluiden laatusuosituksen myötä Suomessa on pyritty vähentämään ikääntyneiden laitoshoidtoa ja siirtämään painopistettä ikääntyneiden kotona asumisen tukemiseen (STM & Kuntaliitto 2008; Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvveluista 28.12.2012/980). Kehitystä kuvaa se, että esimerkiksi 75 vuotta täyttäneiden määrä vanhainkotien asukkaina on pudonnut vajaasta viidestä prosentista 0,9 prosenttiin vuosina 2010–2019. 85 vuotta täyttäneiden kohdalla muutos on vielä jyrkempi: reilusta kymmenestä prosentista 1,8 prosenttiin lähes kymmenen vuoden aikana. (THL 2019c; THL 2019d.)

Julkisessa keskustelussa ikääntyneiden asumisvaihtoehtoina esitetään usein joko omassa kodissa asuminen tai laitoshoidto. Mahdollisimman pitkään kotona asumiseen voidaan liittää toisaalta näkemyksiä ikääntyneen oman tahdon kunnioittamisesta tai toisaalta hänen hylkäämisestään turvattomaan kotiin. Huomion ulkopuolelle on jäänyt vapaaehtoinen muuttaminen. (Jolanki & Kröger 2015, 82, 84.) Ikääntyneiden muuttamiseen yhdistetään usein muutokset terveydentilassa ja toimintakyvyssä, kun taas omassa kodissa asuminen rinnastetaan terveyteen sekä omatoimisuuteen. Näistä lähtökohdista muutto näyttää jo lähtökohtaisesti negatiivisesti koettuna tilanteena, johon voi liittyä menetystä ja pelkoa omasta tulevaisuudestaan. Luopumisen sijaan muuttamisesta voidaan puhua myös toisella tapaa: se voi olla keino omannäköisen elämän jatkamiseksi. (Vasara 2020, 78–79.) Ikään-

tyneet haluavat asua kodissa, joka sopii heidän elämäntilanteeseensa paremmin ja antaa mahdollisuuden elää heidän omien toiveidensa mukaista elämää (Jolanki & Kröger 2015, 84). Ikääntyneiden asumiseen liittyvässä keskustelussa on tärkeää tuoda esiin myös muuttamisen mahdollisuus ja pyrkiä vaikuttamaan siihen liitettyihin mielikuviiin.

2.4.1 Paikallaan ikääntymisen kritiikki

Paikallaan ikääntyminen politiikka on saanut viime vuosina osakseen kritiikkiä. Omassa yksityiskodissa asumisesta on muodostunut hyvän ja onnistuneen ikääntymisen normi, jonka rikkominen olosuhteiden pakosta voidaan kokea epäonnistumisena. Lisäksi tavanomaiselta asumispolulta poikkeamista joudutaan usein perustelemaan muille, vaikka päätös muutosta olisi itse tehty. Paikallaan ikääntymisen politiikassa nähdään, että ikääntynyt on tyytyväinen asuessaan kotonaan. Samaan aikaan on kuitenkin unohdettu tarkastella sitä, milloin koti oikeastaan on koti. (Juhila ym. 2016, 17; Vilkkio 2010, 217, 230.) Asukkaalla on oltava valta päättää, mitä kotiin kuuluu ja kuka sinne saa tulla, jotta koti voisi tuntea kodilta (Vasara 2020, 76): kun arjen elinpiiri on supistunut omaan sänkyyn ja asunnossa käyvät pari kertaa päivässä useasti vaihtuvat tuntemattomat hoitajat, onko se enää koti? Vilkkio (2010) huomauttaa myös, että puhe kotona asumisesta ”mahdollisimman pitkään” voi luoda tulevaisuudesta näköalattoman kuvan, jossa odotetaan hetkeä, jolloin kotona asuminen ei enää onnistu. Sen sijaan voitaisiin puhua ikääntyneen kotona asumisesta ”niin kauan kuin itse haluaa”. (Vilkkio 2010, 232.)

Toimintakyvyn heikkeneminen, sen tuomat liikkumisvaikeudet ja kodin sekä asuinympäristön esteellisyys voivat johtaa elinpiirin kaventumiseen neljän seinän sisälle ja sen myötä ikääntyneen osallistumismahdollisuuksien vähenemiseen ja elämänlaadun huononemiseen. Kodissaan ikääntynyt voi tuntea itsensä eristyneeksi ja turvattomaksi, eikä hänellä ole mahdollisuutta tyydyttää osallistumisen tarpeitaan. (Rantanen 2015, 93, 97). Näissä tilanteissa paikallaan ikääntyminen muuttuu ennemminkin paikallaan pitämiseksi, kun ikääntynyt suljetaan omaan kotiinsa (Tedre 2006; Vilkkio 2010, 218). Hyvän elämänlaadun edistämiseksi on tärkeä kehittää ikääntyneiden mahdollisuuksia päästä ulos kodistaan ja liikkua turvallisesti, minkä kautta vaikutetaan myös heidän kokemuksiinsa osallisuudesta ja autonomiasta (Rantanen 2015, 101).

Kodin pysyvyys ei tarkoita automaattisesti hyvää ikääntymistä, vaan kokemus siitä voi muodostua erilaisista tekijöistä. Joillekin pitkäaikaisessa kodissa asuminen on hyvinvoinnin lähde. Toisille taas mahdollisuus tehdä omaa elämänsä koskevia päätöksiä omiin arvoihin ja toiveisiin perustuen on merkittävä tekijä hyvän ikääntymisen kannalta. Paikallaan ikääntyminen ei yksinään ole riittävä politiikkasuositus ikääntyneiden asumiseen, vaan se

tarvitsee rinnalleen muita ratkaisuja, joilla tuetaan ikääntyneen arjen järjestämistä eri tavoin ja heitä aidosti kuunnellen. Valmiiden vaihtoehtojen ohessa pitää olla tilaa toimijuudelle, jotta arki voidaan järjestää ikääntyneenakin omien elämäntapojen ja arvojen mukaisiksi. (Vasara 2020, 82–84, 88.)

Paikallaan ikääntymisen kritiikki nostaa esiin huomion, että omassa kodissa asumisen ja laitoshoidon väliin tulee jäädä moninaisia asumisratkaisuja, jotka vastaavat elämäntavoiltaan, taustoiltaan ja toimintakyvyltään erilaisten ikääntyneiden tarpeisiin sekä toiveisiin. Raportin seuraavassa osassa tarkastellaan yhteisöllistä asumista yhtenä tällaisena vaihtoehtona.

3 YHTEISÖLLISYYS ASUMISESSA

3.1 Yhteisöllisyys

Paikallisen yhteisöllisyyden nousu on nähty vastavoimana globalisaatiolle sekä keinona selviytyä nykyajan epävarmuudesta (Mäkinen 2009, 80). Yksi esimerkki ilmiöstä on kiinnostus yhteisöllisiin asumismuotoihin. Yhteisöllisyydestä on etsitty ratkaisua ikääntyneiden arjessa oleviin haasteisiin, kuten yksinäisyyteen ja erilaisiin tuen tarpeisiin.

Tässä osassa käsitellään tarkemmin yhteisöllisyyttä osana asumista. Ensimmäisenä tarkastellaan yhteisöllisyyttä yleisesti ja sen keskeisiä rakennuspalikoita (luku 3.1.1). Yhteisöllisyys näyttäytyy usein positiivisena asiana, mutta siihen liittyy myös haitallisia ilmiöitä (luku 3.1.2), joihin on tärkeä kiinnittää huomiota.

Luvun jälkimmäisessä osassa käsitellään yhteisöllisyyttä ikääntyneiden asumisen näkökulmasta. Ensimmäiseksi pyritään selventämään sitä, mitä yhteisöllisellä asumisella tarkoitetaan (luku 3.2.1), minkä jälkeen tarkastellaan asumismuotoon liittyvän kiinnostuksen syitä (luku 3.2.2). Kolmanneksi tuodaan esiin yhteisöllisen asumisen vaikutuksia ikääntyneen hyvinvoinnille (3.2.3). Lopuksi tarkastellaan yhteisöllisen asumisen toteuttamiseen vaadittavia toimia (3.2.4).

3.1.1 Yhteisöllisyyden perusta

Yhteisöllisyys tarvitsee yhteisön, joukon ihmisiä, johon kiinnittyä. Yhteisöä rakentaa sen jäsenten välinen vuorovaikutus sekä heidän tuntemansa yhteenkuuluvuus. Yhteisöjä on perinteisesti jaettu kahteen eri tyyppiin riippuen siitä, rakentuuko ihmisjoukon kokema yhteisyyden tunne jollekin yhteiselle asialle (symbolinen yhteisö) vai yhteiselle tekemiselle (toiminnallinen yhteisö). (Lehtonen 1990, 23–24.) Asumisyhteisöissä pohjimmaisena yhdistävänä tekijänä on sen jäsenten yhteinen koti, jonka piiri voi ylettyä yksittäisestä rakennuksesta myös laajempaan asuinympäristöön.

Yhteisöön liittyvät yhteinen toiminta, tavoitteet ja yhteenkuuluvuuden tunne. Niiden lisäksi merkittävää on yhteisön jäsenten välinen luottamus ja vastavuoroisuus, jotka vahvistavat turvallisuuden tunnetta. (Jolanki ym. 2017, 12.) Kun yhteisen toiminnan ja vuorovaikutuksen kautta saavutetaan yhteisiä tavoitteita ja edistetään hyvinvointia, voidaan puhua yhteisön sosiaalisesta pääomasta. Sosiaalinen pääoma on yhteisön voimavara, joka rakentuu sen jäsenten välisestä luottamuksesta ja sosiaalisista siteistä sekä vastavuoroi-

suudesta. Näistä tärkeimpänä on pidetty luottamusta. (Ilmonen 2004, 101; Korkiamäki 2017, 71.) Luottamus yhteisön jäsenten välille rakentuu tuttuuden kautta. Luottamus perustuu henkilökohtaisiin sekä välittömiin suhteisiin: kun viereisessä asunnossa asuva ihminen muuttuu lisääntyneen vuorovaikutuksen myötä tuntemattomasta tutuksi, voidaan hänen olettaa toimivan hyväntahtoisesti. Luottamus tekee arjesta ja vuorovaikutuksesta sujuvaa, kun muiden luotetaan toimivan yhteisten sopimusten mukaisesti ja yhteistä hyvää ajatellen (Ilmonen 2004, 127–130.)

Naapureiden tuttuus madaltaa kynnystä pyytää sekä tarjota apua, kun heidän luotetaan toimivan hyväntahtoisesti (Jolanki ym. 2017, 113). Yhteisöllisyydelle tärkeä vastavuoroisuus toteutuu esimerkiksi naapuriavun kautta, joka on parhaimmillaan kumpaakin osapuolta hyödyttävää toimintaa. Autettava saa apua arkeensa tutulta ihmiseltä, kun taas auttaja voi kokea itsensä tarpeelliseksi ja arvostetuksi, kun hän saa mahdollisuuden hyödyntää osaamistaan toisen hyväksi. Naapuriavun myötä yksilön arjen haasteet muuttuvat yhteisiksi pulmiksi, jotka ratkaistaan yhdessä. Yhteisön jäsenten monipuolinen osaaminen sekä elämäkokemus ja niiden jakaminen tarjoaa tuen lisäksi mahdollisuuksia oppia toisilta jäseniltä uusia taitoja sekä näkökulmia elämään. (Jolanki & Vilkkö 2015, 116–119.)

Tärkeitä hyvän yhteisön ominaisuuksia ovat sen jäsenten tasa-arvoisuus ja vaikutusmahdollisuudet. Viime aikoina yhteisöllisyyteen on yhdistetty vahvemmin osallisuuteen liittyvät kysymykset ja kansalaisaktiivisuus. Demokraattinen päätöksenteko ja kokemus kuulluksi tulemisesta turvaavat asukkaiden mahdollisuuksia vaikuttaa yhteisössä ja tuntea itsensä osallisiksi. Aidot mahdollisuudet vaikuttaa toimintaan ja laajemmin asuinympäristöön vahvistavat kokemusta osallisuudesta ja motivoivat osallistumaan myös uudelleen. Vaikutusmahdollisuuksien lisäksi itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen on tärkeää. (Jolanki & Kröger 2015, 88; Jolanki ym. 2017, 12, 113, 119; Mikkola ym. 2015, 48.)

3.1.2 Yhteisöllisyyden varjopuolet

Yhteisöllisyyttä idealisoidaan usein korostamalla yhteisön jäsenten tasavertaisuutta, pyyteetöntä toimintaa yhteisen hyvän tavoittelemiseksi ja demokratian toimivuutta. Yhteisöllisyyteen liittyy kuitenkin monia ongelmallisia ilmiöitä. Yhteisöissä vaikuttavat valtasuhteet ja yksilöiden erilaiset intressit. (Kangaspunta ym. 2011, 249.) Yhteisöt voivat muodostua linnakkeiksi, joihin kätkeytyään turvaan kasvavalta globaalilta epävarmuudelta, tai tiukan kontrollin tyyssijaksi, jolla pyritään luomaan järjestystä ympäröivään kaaokseen (Saastamoinen 2002, 114).

Yhteisöt yhdistävät ja sulkevat toisia ulkopuolelle

Kun käsitys ”meistä” yhteisön jäsenenä vahvistuu, rajataan samalla ”toisia” yhteisön ulkopuolelle. Ulkopuolisten olemassaolo voi olla olennainen osa yhteisön identiteetin rakentumiselle ja sen vuoksi myös yhteisön samanmielisyyden korostamisesta voi tulla tärkeää. Poikkeavat yksilöt ja mielipiteet voidaan kokea uhkaksi, mikä voi johtaa siihen, että toisinajattelijoihin pyritään vaikuttamaan tai heidät suljetaan kokonaan pois yhteisöstä. Yhtenäisyyden liiallinen korostaminen voi johtaa enemmistön ylivaltaan hiljaisten ja poikkeavien yksilöiden jäädessä sivuun. Vaatimus samanmielisyydestä voi muuttaa yhteisön ilmapiirin painostavaksi. (Bauman 1997, 53–55, 60; Jolanki ym. 2017, 12; Uusitalo 2005, 69.)

Ikäänntyneiden yhteisöllisessä asumisessa lisähaasteita voivat aiheuttaa asukkaiden suuret ikäerot sekä erot asukkaiden toimintakyvyssä. Nuorimpien ja vanhimpien asukkaiden ikäero voi olla useita kymmeniä vuosia. Asukkaiden moninaisuus kiinnostuksen kohteineen ja osallistumisen rajoitteineen hankaloittaa sellaisen yhteisen toiminnan järjestämistä, joka kiinnostaisi kaikkia ja mahdollistaisi kaikkien osallistumisen. Lisäksi ikääntymiseen liitetyt stereotyyppit ja yksilön halu esittää itsensä sekä fyysisesti että henkisesti hyväkuntoisena voivat johtaa niiden asukkaiden välttelyyn, jotka eivät ole fyysisesti tai henkisesti yhtä hyvässä kunnossa. Esimerkiksi kognitiivisista vaikeuksista tai mielenterveysongelmista kärsiviä asukkaita voidaan sulkea yhteisön ulkopuolelle tai he voivat joutua paheksunnan tai jopa vihan kohteiksi. Heikoimmassa asemassa olevien asukkaiden entistä raskaammaksi muuttuva auttaminen voi johtaa siihen, että heidät rajataan naapuriavun ulkopuolelle. Myös ystävyystyminen voi muuttua vältettäväksi toiminnaksi, jos ystävyteen liittyvä vastavuoroisuus koetaan liian raskaaksi velvoitteeksi. Erilaiset terveysongelmat, kuten kuulon heikkeneminen, voivat aiheuttaa vetäytymistä sosiaalisista tilanteista. (Croucher ym. 2006, 36, 38, 41–42, 67–68.)

Yhteisöllisyyden edistämiseksi on hyvä pohtia, millä tavalla yhteisön jäsenet suhtautuvat ulkopuolisiin: nähdäänkö heidät uhkana vai potentiaalisina uusina yhteisön jäseninä? Voiko ”meidän” ja ”toisten” välille syntyä yhteistyötä muurien sijaan? Voidaanko yhteisön jäsenten erilaisuus nähdä rikkautena? (Jolanki & Vilkkonen 2015, 116–117; Mäkinen 2009, 93.)

Yhteisöllisyyteen liittyy tasapainottelua yksityisen ja yhteisen välillä

Croucher ym. (2006) ja Pulkkinen (2019) ovat kirjallisuuskatsauksissaan keränneet yhteen ikäänntyneiden yhteisöllisen asumisen haasteita, jotka liittyvät yhteisöllisyyteen ja asukkaiden osallisuuteen. Yhteisöllisessä asumisessa yksityisyyden merkitys korostuu: yhteisen arjen sekä yksityisyyden välinen tasapainoilu mainitaan yleisenä haasteena. Yhteisölliseen asumiseen sopeutu-

akseen enemmän yksityisyyttä kaipaavat asukkaat voivat vetäytyä kokonaan yhteisestä toiminnasta, pitää tietoisesti etäisyyttä tutustumalla naapureihinsa vain pinnallisesti tai muodostaa pienempiä, tiiviitä ryhmiä, jotka rajaavat osan yhteisöstä sen ulkopuolelle. (Croucher ym. 2006, 41, 43.)

Yhteisössä tasapainoillaan myös yksilöllisten ja yhteisten intressien välillä (Jolanki & Kröger 2015, 89). Yksilöt ja ryhmät voivat esimerkiksi pyrkiä käyttämään yhteisöllisyyden myötä syntyvää sosiaalista pääomaa ja luottamusta omien intressiensä saavuttamiseen (Aaltio 2010, 453, 457). Haasteita aiheuttavat myös kokemukset siitä, että yhteisön jäsenen nähdään saavan yhteisöltä enemmän kuin hän on valmis antamaan sille itse. Vapaamatkustaminen voi aiheuttaa yhteisöissä kiistoja ja johtaa yhteisön käytäntöjen kuihtumiseen, kun muut yhteisön jäsenet hiljalleen lopettavat niiden ylläpitämisen nähdessään vapaamatkustajan pääsevän pienemmällä vaivalla. (Konkka 1998, 220–222.)

Haitallisina näyttäytyvät yhteisöllisyyden ilmiöt voivat perustua inhimilliseen yhteenkuuluvuuden tarpeeseen, minkä vuoksi tärkeää olisi tarkastella negatiiviseksi koettujen ilmiöiden taustalla olevia tarpeita (Korkiamäki 2017, 81). Esimerkiksi kuppikunnat voivat olla hyvin merkityksellisiä niiden jäsenille ja toimia keinona pilkkoa yhteisöllisyys sopivan kokoisiin osiin, mutta samalla ne voidaan kokea haitallisena ulkopuolisten näkökulmasta.

Ikäkkäimmät sekä toimintakyvyltään heikoimmassa asemassa olevat asukkaat ovat usein alttiimpia kokemaan yhteisöllisen elämän negatiivisia vaikutuksia (Pulkinen 2019, 27). Yhteisön synty ja muotoutuminen on kuitenkin jatkuva prosessi sen jäsenten opetellessa yhteiseloja ja kehittäessä sitä tukevia käytäntöjä (Jolanki ym. 2017, 16). Samalla voidaan oppia edistämään myönteistä, mukaan ottavaa yhteisöllisyyttä ja tehdä työtä yhteisöllisyyteen liittyvien negatiivisten ilmiöiden vähentämiseksi.

3.2 Yhteisöllinen asuminen

3.2.1 Yhteisöllinen asuminen, yhteisöasuminen vai välimuotoinen asuminen?

Senioriasumisella tarkoitetaan erilaisia asumismuotoja, jotka on suunniteltu esteettömiksi ja tarkoitettu tietyn iän saavuttaneelle henkilölle. Alaikärajana Suomessa on usein ollut 55 vuotta. (Jolanki ym. 2017, 18; Tuppurainen 2006, 18.) Tuppurainen (2006, 18) määrittelee senioriasumisen vain omistus- tai vuokra-asumiseen pohjautuvaksi, mutta senioriasumisen tarjonta on laajentunut 2010-luvun aikana ja sitä järjestetään esimerkiksi asumisoikeuden perustuen. Senioriasumisessa yhteisöllisyys ei ole keskeinen ominaisuus, vaikka sitä voi syntyä asukkaiden vuorovaikutuksen myötä (Jolanki

ym. 2017, 18). Millaista asumista ikääntyneille voidaan tarjota, jos yhteisöllisyys nostetaankin asumisen keskeiseksi osa-alueeksi?

Yhteisöllisyys asumisessa voi merkitä asukkaille hyvin erilaisia asioita: joillekin se on aktiivista osallistumista yhteiseen toimintaan ja toisille ennemminkin turvallisuuden tunnetta, joka syntyy muiden ihmisten läsnäolosta (Paavolainen 2021). Jolanki ja Kröger (2015) nostavat esiin tärkeän huomion, ettei yhteisöllisyyden edistämisen yhteydessä ole pohdittu tarpeeksi sitä, mitä sillä tarkoitetaan asumisen yhteydessä. Yhteisöllisyys liitetään vahvasti yhteisten tilojen rakentamiseen, mutta synnyttävätkö pelkät tilat yhteisöllisyyttä asukkaiden välille? (Jolanki & Kröger 2015, 89.) Monissa ”tavallisissa” taloyhtiöissä on yhteisiä kerhotiloja, mutta talojen arkea voi harvoin luonnehtia yhteisölliseksi.

Suomessa yhteisölliselle asumiselle ei ole laadittu kriteerejä, eikä esimerkiksi yksityisesti rahoitettujen senioritalojen rakentamista säädellä, mikä on johdannut hyvin erilaisiin ratkaisuihin yhteisöllisyyden toteuttamiseksi eri asumiskohteissa (Jolanki & Kröger 2015, 85). Yhteisöllinen asuminen vaatisi tarkempia kriteerejä, jotta yhteisöllisyyteen asumisessa kiinnitettäisiin aidosti huomiota, eikä se jäisi vain markkinointikeinoksi. Tilanteen selkiyttämiseksi on esimerkiksi ehdotettu, että talon yhteisölliset ominaisuudet kuvattaisiin toimintamallin avulla, jotta taloa voisi kutsua yhteisölliseksi senioritaloksi (Tyynelä & Niemi 2019, 105).

Tanskalaisessa tutkimuksessa ikääntyneiden yhteisöllinen asuminen on määritelty asumiseksi, johon on alaikäraja, asukkailla on käytössään yhteisiä tiloja ja he muodostavat hallituksen tai asukastoimikunnan (Pedersen 2015, 127). Australialaisessa tutkimuksessa yhteisöllisen asumisen ominaisuuksiksi oli kirjallisuuskatsauksen perusteella listattu yksityiset ja yhteiset tilat, jotka mahdollistavat vuorovaikutuksen asukkaiden kesken, ikäystävällinen esteetön tilojen suunnittelu sekä asumisen hallinnointi (Baldwin ym. 2019, 361). Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa merkittäviksi kriteereiksi nousevat yhteiset tilat sekä asukkaiden mahdollisuudet hallinnoida asumistaan.

Ikääntyneiden asumista käsittelevissä tutkimuksissa ja raporteissa puhutaan sekä yhteisöllisestä asumisesta että yhteisöasumisesta. Käsitteitä käytetään usein toistensa synonyymeinä, mutta Helamaa ja Pylvänen (2012) näkevät yhteisöasumisen yhteisöllisen asumisen erityisenä muotona. Siinä yhteisen toiminnan ja tilojen lisäksi asukkailla on yhteisöön liittyviä velvollisuuksia ja vastuita. Yhteisöllisellä asumisella he viittaavat taas laajasti muunlaisiin asumismuotoihin, joihin liittyy tavallista enemmän yhteistiloja ja yhteistä toimintaa. Osallistuminen on niissä vapaaehtoista ja hallinnoinnista vastaavat usein muut kuin asukkaat. (Helamaa & Pylvänen 2012, 25; Jolanki ym. 2017, 12.)

Yhteisöllisyydestä puhutaan usein myös välimuotoisen asumisen yhteydessä. Sillä tarkoitetaan ikäspesifejä asumisratkaisuja, jotka eivät kuulu ”tavallisessa” asunnossa asumisen tai laitoshoidon piiriin. Välimuotoisessa asumisessa hoivaa ja asumista käsitellään erillisinä asioina: asukas asuu ikääntyneille sopivassa asunnossa, johon hän valitsee ja hankkii arjessaan tarvitsemansa palvelut. (Välikangas 2009, 10–11.) Välimuotoisessa asumisessa on usein yhteisöllisyyttä tukevia elementtejä, mutta käsitteen nimen on huomattu herättävän mielikuvia asumisen väliaikaisuudesta (Oosi ym. 2020, 12, 17).

Yhteisöllisyys ei liity ainoastaan itsenäiseen elämään kykenevien ikääntyneiden asumiseen, vaan myös tehostettu palveluasuminen voi olla luonteeltaan yhteisöllistä. Silloin yksikön toimintatavat ja -kulttuuri tukevat asukkaan arjen ja ihmissuhteiden jatkuvuutta. Asukkaan itsemääräämisoikeuden, osallisuuden ja toimijuuden tukeminen on keskeistä, mikä asettaa työntekijät ja asukkaiden omaiset tärkeään rooliin. (Jolanki ym. 2017, 65, 68.) Myös Jansson (2020) korostaa ikääntyneiden kuulluksi ja nähdyksi tuleminen merkitystä sekä paikkaan kuulumisen tunteen vahvistamista olennaisena osana tehostetun palveluasumisen ja laitoshoidon päivittäisiä toimia. Niiden myötä voidaan vaikuttaa asukkaiden kokemaan yksinäisyyteen ja osattomuuteen. (Jansson 2020, 95.)

Yhteisöllistä asumista voidaan toteuttaa hyvin erilaisista lähtökohdista (ks. Paavolainen 2021), mutta yhteistä monissa kohteissa on asukkaiden välisen vuorovaikutuksen ja toiminnan tarkoituksenmukainen edistäminen eri tavoin: sitä tukevat niin tiloihin liittyvät ratkaisut kuin vaikutusmahdollisuuksien lisääminen ja osaavat työntekijät. Yhteistiloja sisältäviä taloja voidaan markkinoida yhteisöllisinä, mutta yhteisöllisyyden syntymiseen tarvitaan myös konkreettisia toimia ja osaamista sen ylläpitämiseksi.

3.2.2 Yhteisöllisyys asumisessa kiinnostaa ikääntyneitä

Kaikenikäisten yhteisöllinen asuminen on kasvattanut suosiotaan 2010-luvulla ja siitä on muodostunut asumisen trendi. Aiemmin yhteisöllisen asumisen pohjana oli yhteinen ideologia ja asumisyhteisöjä perustettiin vaihtoehtoisen elämäntavan toteuttamiseksi yhdessä. Nykyään yhteisöllinen asuminen on ”normalisoitunut ja keskiluokkaistunut” sekä muuttunut osaksi normaalia kaupunkirakentamista. (YLE 4.8.2020.) Yhteisöllisyydestä on muodostunut viimeisen vuosikymmenen aikana muotisana asumisessa sekä rakennuttamisessa.

Kiinnostus yhteisölliseen asumisen mahdollisuuksiin ikääntyneiden hyvinvoinnin edistämiseksi näkyy myös poliittisissa ohjelmissa. Marinin hallitusohjelmassa ja Ikääntyneiden asumisen kehittämissuunnitelmassa (2013–2017) sekä toimenpideohjelmassa (2020–2022) on huomioitu yhteisöllinen asuminen ja yhteisöllisyyden kehittäminen laajemmin asuinalueilla.

Eläkeyhtiö Ilmarisen vuonna 2016 eläkeläisille suunnatussa kyselyssä 35 prosenttia vastaajista oli kiinnostunut yhteisöllisestä asumisesta (Rajakoski 2017). Sen sijaan vuoden 2016 asukasbarometrissä vain 8 prosenttia 15–84-vuotiaista olisi kiinnostunut ja 19 prosenttia ehkä kiinnostunut asumaan yhteisöllisessä asumismuodossa, jossa tinkisi oman asuntonsa koosta, mutta saisi käyttöönsä yhteistiloja. Yhteisöllinen asuminen ei kiinnostanut yli 65-vuotiaita huomattavasti muita ikäluokkia enemmän. Kielteisimmin yhteisölliseen asumiseen suhtautuivat 40–59-vuotiaat. Asunnon ja asuinalueen valinnassa tärkeimpänä tekijänä nähtiin turvallisuus, kun taas ”yhteisöllisyys, tilojen ja tavaroiden jakaminen” sijoittui 39 ominaisuuden listauksessa kolmanneksi viimeiseksi. (Strandell 2017, 93, 97.) Kortelainen ym. (2020) selvityksessä vanhusneuvostoille suunnattiin kysely, jonka vastaajista 44 prosenttia näki tarpeelliseksi, että heidän kunnassaan ikääntyneille lisättäisiin yhteisöllisiä asumisratkaisuja (Kortelainen ym. 2020, 83). Vaihteleviin tuloksiin voivat vaikuttaa ne asiat, joihin yhteisöllisyys kyselyissä linkitetään: asukasbarometrissä yhteisöllisyys liittyy vahvasti tilojen ja tavaroiden jakamiseen eikä niinkään asukkaiden väliseen vuorovaikutukseen. Erilaiset tulokset yhteisöllisen asumisen kiinnostavuudesta voivat kertoa myös, ettei ole olemassa vahvaa yhteistä ymmärrystä siitä, mitä yhteisöllisellä asumisella tarkoitetaan.

Ikääntyneiden yhteisöllisyyden tarpeiden taustalla ovat yksinäisyyden torjuminen, kuuluminen ja mukana oleminen, itsensä toteuttaminen ja turvallisuuden tunne (Tuokkola ym. 2016, 11). Näihin tekijöihin liittyy myös ikääntyneiden kiinnostus yhteisöllistä asumismuotoa kohtaan. Ilmarisen kyselyssä houkuttelevimmiksi tekijöiksi yhteisöllisessä asumisessa nähtiin turvallisuus, arjen apu, kohtuuhintaisuus ja seura (Rajakoski 2017). Varttuneiden asukasyhdistys Jason yhteisöllisten senioritalojen asukkaat nostivat vastaavia asioita esiin seikkoina, jotka he kokivat parhaaksi yhteisöllisessä asumisessa. Merkittävinä ominaisuuksina mainittiin seura, yhteinen toiminta ja turvallisuus. (Jaso 2020.) Yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa ikääntyneet näkivät tärkeänä, että tilat mahdollistavat osallistumisen sekä yksityisyyden ja ovat esteettömiä. Myös luonnon läheisyys ja ulkotilat koettiin tärkeiksi. (Kang ym. 2015, 261–263.) Yleisesti ikääntyneet arvostavat asunnon ja asuinalueen valinnassa esteettömyyttä, hissiä, asumisen vaivattomuutta ja asunnon hyvää varustelua sekä kauppaan pääsemistä kävellen. (Strandell 2017, 93–94). Monissa yhteisöllisen asumisen kohteissa esteettömyyteen liittyvät seikat ja rakennuksen sijainti ovat seikkoja, joihin kiinnitetään paljon huomiota talon suunnitteluvaiheessa, sillä ne vaikuttavat suuresti asukkaiden osallisuuteen ja mahdollisuuksiin elää itsenäistä elämää (ks. Paavolainen 2021).

3.2.3 Yhteisöllisen asumisen vaikutukset ikääntyneiden hyvinvointiin

Ikääntyneiden yksinäisyyden lisääntymiseen ja turvattomuuden kasvuun on haettu ratkaisua yhteisöllisyydestä (Jolanki ym. 2017, 8). Voidaanko yhteisöllisellä asumisella vaikuttaa näihin haasteisiin? Yhteisöllisessä asumisessa hyvinvointia ikääntyneiden arkeen tuo uusien sosiaalisten suhteiden solmiminen, turvallisuuden tunne ja kokemukset autonomiasta sekä kykenevyydestä. (Chandler ym. 2014, 13). Yhteisöllinen asuminen voi tarjota vertaistukea sekä vahvistaa hyvän ikääntymisen kokemusta: samankäiset tai samassa elämäntilanteessa olevat asukkaat voivat auttaa toisiaan ikääntymisen mukanaan tuomien muutosten hyväksymisessä, kun muutoksista on mahdollista keskustella samassa tilanteessa olevan vertaisen kanssa. (Glass 2013, 360–361, 365.) Ikääntyneille tarkoitettussa asuinkohteessa asukas voi määrittellä itsensä nuoreksi, jos muut asukkaat ovat häntä vanhempia (Chandler ym. 2014, 13).

Yhteisöllisyys voi synnyttää itseään vahvistavia ”hyviä kehii”, joissa vuorovaikutus muiden ihmisten kanssa auttaa ylläpitämään fyysistä kuntoa ja terveyttä, mikä taas mahdollistaa osallistumisen sosiaalisiin aktiviteetteihin. Samalla tavoin yhteisön jäsenenä rakentunut luottamus ja vertaistuki voivat lisätä turvallisuuden tunnetta sekä rakentaa kokemusta yhteenkuuluvuudesta, mikä puolestaan on voi lisätä psyykkistä hyvinvointia ja halukkuutta osallistua toimintaa. (Jolanki ym. 2017, 112.) Tutkimuksissa on myös havaittu, että henkilöt, joilla on mahdollisuus osallistua tärkeäksi kokemaansa toimintaan, pysyvät terveempinä kuin ne, joilla samanlaista mahdollisuutta ei ole. Tämän vuoksi ikääntyneiden osallisuuteen on tärkeä kiinnittää huomiota. (Rantanen 2015, 95.)

Ikääntyneiden hyvinvoinnin edistämiseksi yhteisöllisestä asumisesta on etsitty ratkaisuja kotona asumisen tukemiseen ja palvelujärjestelmän kestävyys-teen. Voidaanko yhteisöllisyyden kautta tuottaa hyvinvointia ikääntyneille avun ja tuen muodossa niin, että se täydentää tai jopa korvaa julkisen tuen tarvetta? (Pessi & Seppänen 2011). Jyväskylässä sijaitsevan yhteisöllisen senioritalon Palokan Ilonan tulipalosta saadut kokemukset kertovat siitä, että yhteisöllisellä asumisella on voitu vähentää tai siirtää julkisen palvelutarpeen syntymistä. Monille tulipalosta evakuoitulle asukkaalle alkoi uudessa asuinpaikassaan muodostua säännöllistä palvelutarvetta, vaikkei aiemmin yhteisöllisessä talossa asuessaan olisi tarvinnut palveluja kuin satunnaisesti. Muilta asukkailta saatu naapuriapu ja seura sekä talossa työskentelevä asukastoinninanohjaaja tarjosivat tukea arkeen. Monet asukkaista saattoivat kokea jäävänsä kuin tyhjän päälle joutuessaan taloon, jossa tukena ei ollut henkilökuntaa ja naapurit vieraita. (Paavolainen 2021, 67–68.)

Yhteisöllisen talon arjessa näkyvät niin yhteisöllisyyden hyvät ja huonot puolet (ks. luvut 2.1.1. ja 2.1.2): samaan aikaan kun toiset asukkaat löytävät naapureistaan seuraa, voivat toiset kokea haasteita päästä osalliseksi yhteiseen arkeen. Kokemukset näkyviksi -hankkeessa tehdyn asukaskyselyn perusteella 14 - 30 prosenttia asukkaista koki itsensä yksinäiseksi, vaikka asui talossa, jossa pyritään edistämään yhteisöllisyyttä. Asukkailla oli kokemuksia myös siitä, että päätöksiä tehtiin kovaäänisempien asukkaiden ehdoilla ja hiljaisemmilla oli vaikeuksia saada äänensä kuuluviin. Monimuotoista asumista sisältävissä kortteleissa erotteluja saattoi syntyä asukkaiden asumismuodon pohjalta (Paavolainen 2021.) Yhteisöllisyyden ylläpitoon ja siihen liittyvien haittailmiöiden vähentämiseen on tärkeä panostaa, jotta yhteisöllinen asuminen voi tuottaa hyvinvointia ikääntyneille asukkaille, eikä lisätä kokemuksia yksinäisyydestä ja osattomuudesta. Esimerkiksi yksinäisyyden kokemuksia tulisi kartoittaa systemaattisesti (Jansson 2020) ja asukkaiden vaikutusmahdollisuuksia sekä kokemusta tasavertaisuudesta tulisi vahvistaa (Paavolainen 2021).

3.2.4 Yhteisöllisen asumisen toteuttaminen vaatii kunnilta toimia ja ymmärrystä

Yhteisöllisen asumisen kehittäminen vaatii tiivistä yhteistyötä kunnan eri alojen viranhaltijoiden kesken yhteisen tahtotilan ja työskentelytapojen saavuttamiseksi. Varsinkin suurissa kaupungeissa eri toimialat ovat erillään toisistaan ja tiedonkulku niiden välillä voi olla vähäistä. Tällöin myös yhteisten tavoitteiden sopiminen on vaikeaa. (Helamaa & Pylvänen 2012, 164.) Asumisen ennakointia ja varautumista tarkastelevassa selvityksessä 65 prosenttia kunnista kertoivat, että ikääntyneiden asumisen kehittämiseen osallistuvat sekä vanhuspalvelujen että maankäytön viranhaltijat. Eri hallinnonaloja yhdistäviä työryhmiä asumisen kehittämiseen oli käytössä 60 prosentissa kuntia. (Kortelainen ym. 2020, 63.) Poikkihallinnollisen yhteistyön merkitys ikääntyneiden asumisen edistämässä on huomioitu uudessa hyvän ikääntymisen turvaamisen ja palvelujen parantamisen laatusuosituksissa (STM 2020b, 40–41).

Vuorovaikutusta on kehitettävä myös asukkaiden suuntaan ja mahdollistettava aito osallistuminen yhteisöllisen asumisen suunnitteluun. Ikääntyneiden mukaan ottaminen ja kuuleminen asumisen suunnittelussa on tärkeää, jotta asumisen, palvelujen, hoivan ja osallisuuden näkökulmat tulevat huomioituiksi kokonaisvaltaisesti. (Helamaa & Pylvänen 2012, 165; Jolanki ym. 2017, 113.) Kuntien viranhaltijoille osoitetussa kyselyssä vain 52 prosenttia vastasi ikääntyvien osallistuvan itse ikääntyneiden asumisen strategian suunnitteluun. 67 prosenttia vastaajista koki, että vanhusneuvostoja kuullaan aktiivisesti asumisen kysymyksissä. Vanhusneuvostojen edustajat esitti-

vät kuitenkin toiveita, että vanhusneuvostoilla olisi vahvempi rooli asumisen kehittämisessä ja yhteistyötä kunnan kanssa tiivistettäisiin. Lisäksi asumisen suunnittelussa haluttaisiin olla mukana varhaisemmassa vaiheessa: alusta lähtien vanhusneuvostot ovat yleisimmin mukana esteettömyys- ja turvallisuuskartoituksissa, mutta hyvin harvoin esimerkiksi julkisen liikenteen suunnittelussa, hissirakentamisen edistämässä ja lähipalvelujen sijaintia käsittelevässä suunnittelussa. Jälkimmäisiksi mainituissa vanhusneuvostot kokivat olevansa usein niin myöhään mukana, ettei todellisia vaikutusmahdollisuuksia enää ollut. (Kortelainen ym. 2020, 62–63, 81–82.) Ikääntyneet ovat siis kaikkein harvimmin varhaisessa vaiheessa mukana sellaisten asioiden suunnittelussa, jotka ovat merkittäviä heidän osallisuuden ja palvelujen saavutettavuuden kannalta. Kuntien tulisi kartoittaa asukkaiden tarpeita ja toiveita asumisesta aktiivisemmin, jotta ikääntyneiden näkökulma tulisi vahvemmin esiin asumisen kehittämisessä (Kortelainen ym. 2020, 138).

Konkreettisia toimia kunnilta yhteisöllisen asumisen edistämiseksi

Monia ikääntyneitä kiinnostavat mahdollisuudet toteuttaa yhteisöllistä asumista, mutta usein heiltä puuttuu tietoa, taitoa ja verkostoja hankkeen käynnistämiseen. Yhteisöllisen asumisen toteuttamisen ongelmat liittyvät usein tontin hankintaan, asukasvalintaan, lupa-asioihin ja rahoitukseen (Yeom & Kwon 2014 ja Tummers 2016 Baldwinin ym. 2019, 365 mukaan.) Yhteisöllisen asumisen edistämiseen tarvitaan kunnilta tehokasta ja saavutettavaa viestintää toteuttamismahdollisuuksista, jotta siitä kiinnostuneet toimijat saisivat tarvitsemansa tiedon helposti. Lisäksi kunnissa olisi hyvä olla nimetty yhdyshenkilö, joka tarjoaisi neuvontaa aiheeseen liittyen ja vastaisi tiedonvälityksestä. (Helamaa & Pylvänen 2012, 169.) Tietoa yhteisöllisen asumisen toteuttamisesta voidaan saada myös muiden toimijoiden kokemuksista. Esimerkiksi vierailut jo olemassa oleviin kohteisiin ovat tärkeitä keinoja kerryttää tietoa. (Paavolainen 2021, 11.) Helamaa ja Pylvänen (2012, 163) ehdottavat ratkaisuksi tiedonpuutteeseen, että Suomeen perustettaisiin muiden maiden tavoin yhteisöllisen asumisen kattojärjestö, jonka tehtävänä olisi edistää aiheeseen liittyvän tiedon kokoamista ja levittämistä.

Yhteisöllisen asumisen puitteiden luomiseksi kuntien maankäyttö ja kaavoitus ovat avainroolissa. Tarjolla olevien tonttien ja asemakaavojen olisi hyvä mahdollistaa monipuolinen yhteisöllinen asuminen. Yhteisöllisyyden synnyn mahdollistaville yhteisille tiloille pitää varata tarpeeksi rakennusoikeutta ja tontin luovuttamiseen liittyvät kriteerit voidaan määrittää yhteisöllisyyttä tukeviksi. (Helamaa & Pylvänen 2012 165–166, 171.) Ruotsissa ja Tanskassa julkiset toimijat ovat aktiivisesti mukana tukemassa ikääntyneiden yhteisöllisen asumisen edistämistä. Kunnat voivat varata tontteja yhteisölliseen asumiseen tai tukea asumisyhteisöjen perustamista tarjoamalla tontteja edullisella vuokralla. (Brenton 2013 ja Vestbro 2010 Jolanki ym. 2017, 114 mu-

kaan.) Pedersen (2015, 130) korostaa, että Tanskassa kunnallisella tasolla on aktiivisesti edistetty yhteisöllisen asumisen kehittämistä.

Kokemukset näkyviksi -hankkeen haastatteluissa kaupunkien edustajilla ja yhteisöllisen asumisen toteuttajilla oli erilaisia odotuksia kunnan rooliin liittyen. Kunnat näkevät roolinsa yhteisöllisen asumisen mahdollistajana ja sen toteuttamista harkitsevilta toimijoilta toivotaan rohkeita yhteydenottoja, sillä uudet ideat asumisen toteuttamiseen kiinnostavat. Toimijat kaipaavat taas kunnalta aktiivisempaa otetta yhteisöllisen asumisen kehittämisen: kunnan toimien saatettiin nähdä jäävän pelkästään maankäyttöön liittyvien seikkojen tasolle ja tiiviimpää yhteistyötä kunnan kanssa toivottiin. Kunnat näkivät kaikkien asumista toteuttavien toimijoiden tasapuolisen kohtelemisen olevan tärkeää, mutta samalla se asettaa valtakunnalliset, suuret rakennuttajat sekä paikalliset pienet toimijat samalle viivalle. Möttönen (2019) huomauttaa, että tämä voi johtaa yleishyödyllisen toiminnan heikentymiseen, jos kuntien kiinteistöt ja tontit myydään markkinavetoisessa asuntotuotannossa suurille toimijoille. Edellytysten luominen myös yleishyödyllisille toimijoille on tärkeää, sillä ne toteuttavat samalla toiminnassaan kuntien sosiaalipoliittisia tavoitteita ja edistävät uudenlaisten asumisratkaisujen kehittämistä. (Möttönen 2019, 54–56.)

Kunnilla on keinoja vaikuttaa aktiivisesti asuntotuotantoon esimerkiksi kaavoitus- ja tontin luovutusehdoilla, joiden avulla voidaan asettaa esimerkiksi kattohintoja ja asuntojen kokoon ja laatuun liittyviä ehtoja (Niemi 2019, 13). Erilaisilla kaavamääräyksillä voidaan vaikuttaa esimerkiksi talon yhteistilojen määrään. Aktiivisella asuntopoliittisella otteella kunnat voivat painottaa asuntotuotannossa asumisen laadun merkitystä ja varmistaa, että myös sellaisten ihmisten asumistarpeet tulevat huomioiduksi, joista markkinat eivät ole kiinnostuneita (Möttönen 2019, 55).

4 YHTEENVETO

Ikääntyneiden asuminen on viimeisten vuosikymmenten aikana muuttunut keskeiseksi kysymykseksi ikääntyneiden hyvinvoinnin, arvokkaan ikääntymisen sekä julkisen talouden kustannusten hillitsemisen kannalta.

Poliittisissa ohjelmissa, lainsäädännössä ja laatusuosituksissa esiin nousee kaksi tavoitetta ikääntyneiden asumiseen liittyen: ikääntyneiden asumistarpeiden ennakointi ja niiden muutoksiin varautuminen tarpeeksi ajoissa sekä paikallaan ikääntyminen. Varautuminen vaatii toimia niin valtakunnallisella kuin paikallisella tasolla sekä yksilön itsensä toimesta. Vastuuta varautumisesta siirretään ikääntyneelle itselleen, mutta samaan aikaan tulee varmistaa, että aidot mahdollisuudet varautumiseen ovat olemassa: ilman sopivien asuntojen riittävää tarjontaa tai tietoa erilaisista vaihtoehdoista ei kiinnostusta varautumiseen ole. Ikääntyneiden koetaan usein olevan haluttomia suunnittelemaan pitkäjänteisesti asumistaan. Motivaatioon tulevaisuuden muutoksiin varautumiseksi voivat vaikuttaa myös tavat puhua siitä: mitä jos tulevaisuuteen ja ikääntymiseen varautumisen sijaan puhuttaisiin ennemmin mahdollisuuksista jatkaa omannäköistä elämää? (Vasara 2020, 79).

Ikääntyneet eivät ole yhtenäinen ryhmä, vaan heillä on erilaisia toiveita ja tarpeita asumiseen liittyen. Niihin on vaikeaa vastata vain paikallaan ikääntymisen politiikalla. Joillekin kotona asuminen on ratkaisu, joka tukee kokemusta hyvästä ikääntymisestä. Toisille hyvän ikääntymisen kokemus voi vahvistua muuttamalla uuteen asuntoon, joka vastaa omia toiveita ja tarpeita sekä mahdollistaa mielekkään arjen. Omassa yksityiskodissa ikääntymisen rinnalla on tärkeä tarjota myös toisenlaisia asumisratkaisuja sekä aitoja mahdollisuuksia tehdä valintoja niiden suhteen.

Yhteisöllisyydestä on etsitty ratkaisua moniin ikääntyneiden arjen ja hyvinvoinnin haasteisiin. Asukkaiden kohtaamista ja yhteistä toimintaa tarkoituksenmukaisesti edistävä yhteisöllinen asuminen voi tarjota ikääntyneelle sosiaalisia kontakteja, mielekäästä tekemistä ja tukea arkeen, joilla on positiivisia vaikutuksia ikääntyneen hyvinvoinnille. Paikallaan ikääntymisen politiikan tavoin yhteisöllinen asuminen ei ole sopiva ratkaisu kaikille ikääntyneille, vaan yksi vaihtoehdoista. Ikääntyneillä on kuitenkin yhteisöllisyyteen liittyviä tarpeita (ks. Tuokkola ym. 2016, 11), joihin on tärkeä vastata eri keinoin. Yhteisöllisen asumisen sijaan esimerkiksi matalan kynnyksen kohtaamispaikat voivat olla joillekin sopivampi keino lisätä sosiaalista kanssakäymistä ja mielekäästä tekemistä arkeen.

Ikääntyneiden asumisen edistäminen valtakunnallisella tasolla ja kunnissa vaatii yhteistyötä: eri hallinnonalojen ja toimijoiden on löydettävä yhteinen

ymmärrys, joka huomioi ikääntyneiden asumiseen kietoutuvat monet näkökulmat. Kokonaisvaltaisen kuvan tavoittamiseksi ikääntyneiden oma osallisuus asumisen suunnittelussa on äärimmäisen tärkeää, eikä se toteudu Suomessa vielä riittävässä määrin. Yhteisen ymmärryksen lisäksi tarvitaan konkreettisia toimia sekä tahtotilaa ikääntyneiden asumisen kehittämiseksi, jotta voidaan taata arvokas ikääntyminen sekä nyt että tulevaisuudessa.

5 LÄHTEET

- Aaltio, Iris 2010. Sosiaalinen pääoma kriittisessä perspektiivissä. Liiketaloudellinen aikakauskirja LTA 4/2010.
- Andersson, Sirpa 2012. Ageing in place – Ikäihmisten asumisen ongelmat ja sosiaaliset suhteet. Gerontologia 26(1).
- ARA-tuotanto 2019. Vuosikatsaus. Saatavilla: <https://www.ara.fi/download/noname/%7B8601ECA7-8C5E-4E36-AB44-3A705AEB6F21%7D/164765>
- Baldwin, Claudia & Dendle, Kelli & McKinlay, Anna 2019. Initiating Senior Co-housing: People, Place and Long-Term Security. Journal of Housing for the Elderly 33 (4).
- Bauman, Zygmunt 1997. Sosiologinen ajattelu. Tampere: Vastapaino.
- Chandler, Rebecca C. & Robinson, Olivia C. 2014. Wellbeing in retirement villages. Eudaimonic challenges and opportunities. Journal of Aging Studies 31.
- Croucher, Karen & Hicks, Leslie & Jackson, Karen 2006. Housing with care for later life. A literature review. Joseph Rowntree Foundation. University of York.
- Glass, Anne P. 2013. Lessons Learned from a New Elder Cohousing Community. Journal of Housing For the Elderly 27 (4).
- Hallitusohjelma 2019. Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019. OSALLISTAVA JA OSAAVA SUOMI – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31.
- Helamaa, Anna & Pylvänen, Riikka 2012. Askeleita kohti yhteisöasumista. Selvitys yhteisöasumisen muodoista ja toteuttamisesta. MONIKKO-hanke: Moninaisten yhteisöllisten ja asuin- ja toimintaympäristöjen kehittämispilotit. Tampereen teknillinen yliopisto. Arkkitehtuurin laitos.
- Ilmonen, Kaj 2004. Sosiaalinen pääoma: uusi ihme käsite vai käyttökelpoinen hypoteesi? Teoksessa Rahkonen, Keijo (toim.) Sosiologisia nykykeskusteluja. Helsinki: Gaudeamus.
- Jalava, Janne & Lahtinen, Henri & Tyvimaa, Tanja & Vuorela, Maarit & Arolinna, Sari 2017. Ikääntyneiden asumisratkaisujen tarve ja toteutus. Ympäristöministeriön raportteja 16.
- Jansson, Anu 2020. Loneliness of older people in long-term care facilities. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Jaso 2020. Asukaspalautekysely 2020 yhteisöllisten senioritalojen asukkaille.
- Jolanki, Outi 2016. Liian vanha vai liian nuori muuttamaan? Iän merkitys asumisen valinnoissa. Teoksessa Juhila, Kirsi & Kröger, Teppo (toim.) Siirtymät ja valinnat asumispoluilla. SoPhi 133. Jyväskylän yliopisto.
- Jolanki, Outi & Vilkkö, Anni 2015. The Meaning of a “Sense of Community” in a Finnish Senior Co-Housing Community. Journal of Housing for the Elderly 29 (1-2).
- Jolanki, Outi & Kröger, Teppo 2015. Onko vanhalla vara valita? Vanhojen ihmisten uudet asumisvaihtoehdot. Teoksessa Häkli, Jouni & Vilkkö, Risto & Vähäkylä, Leena (toim.) Kaikki kotona? Asumisen uudet tuulet. Gaudeamus: Helsinki.
- Jolanki, Outi & Leinonen, Emilia & Rajaniemi, Jere & Rappe, Erja & Räsänen, Tiina & Teittinen, Outi & Topo, Päivi 2017. Asumisen yhteisöllisyys ja hyvä vanhuus. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 47/2017.

- Juhila, Kirsi & Jolanki, Outi & Vilkkö, Anni 2016. Siirtymät ja valinnat vanhojen ihmisten ja asunnottomien asumispoluilla. Teoksessa Juhila, Kirsi & Kröger, Teppo (toim.) Siirtymät ja valinnat asumispoluilla. SoPhi 133. Jyväskylän yliopisto.
- Kang, Mihyun & Lyon, Melinda & Kramp, Jessy 2015. Senior Cohousing Residential Design Features for Perceived Autonomy. *Journal of Social Sciences and Humanities* 1 (3).
- Kangaspunta, Seppo & Aro, Jari & Saastamoinen Mikko 2011. Epilogi: Yhteisöllisyyden jatkumo. Teoksessa Kangaspunta, Seppo (toim.) Yksilöllinen yhteisöllisyys. Avaimia yhteisöllisyyden muutoksen ymmärtämiseen. Tampereen yliopisto.
- Korkiamäki, Riikka 2017. Sosiaalinen pääoma käsitteenä ja sosiaalisina käytäntöinä. Teoksessa Roivanen, Irene & Ranta-Tyrkkö, Satu (toim.) Yhteisöt ja yhteisösosiaalityön lähtökohdat. Tallinna: United Press Global.
- Kortelainen, Jeremias & Oosi, Olli & Luukkonen, Tuomas & Luomala, Noora & Välikangas, Katariina & Hätälä, Johanna & Haapakorva, Pasi & Hämeenniemi, Riku & Kaasalainen, Tapio 2020. Ikääntyneiden asuminen – ennakointi ja varautuminen kunnissa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:55.
- Konkka, Jyrki 1998. Yhteisön kirous. Teoksessa Kotkavirta J. & Laitinen A. (toim.) Yhteisö. Filosofian näkökulmia yhteisöllisyyteen. SoPhi 16. Jyväskylän yliopisto.
- Koskiahho, Briitta & Saarinen, Erja 2019. Ihan pihalla? Vanhat ihmiset digitaalisen maailman myllerryksessä: neuvonnan, ohjauksen ja asioiden ajamisen järjestäminen. SOSTEn julkaisuja 2/2019. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry. Helsinki.
- Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista 28.12.2012/980.
- Lehtonen, Heikki 1990. Yhteisö. Tampere: Vastapaino.
- Mikkola, Tuula & Latvala, Irma & Laitoniemi, Merja 2015. Yhteisöllinen toimintakulttuuri hyvinvointia vahvistamassa. Teoksessa Mikkola, Tuula & Matinheikki-Kokko, Kaija & Korkalainen, Katri (toim.) Hyvinvointia ja energiatehokasta asumista ikäihmisten ehdoilla. Metropolia Ammattikorkeakoulun julkaisusarja, Taitotyöelämäkirjat 9.
- Mäkinen, Maarit 2009. Digitaalinen voimistaminen paikallisten yhteisöjen kehittämisessä. Tampereen yliopisto.
- Möttönen, Sakari 2019. Kunnat asumisen turvaajina ja kehittäjinä. Teoksessa Niemi, Olavi & Möttönen, Sakari (toim.) Turhan kallis koti. Kohtuuhintaisuus asuntopolitiikan tavoitteeksi. FCG Finnish Consulting Group: Helsinki.
- Niemi, Olavi 2019. Kohtuuhintainen asuminen on yhteiskunnallinen tehtävä. Teoksessa Niemi, Olavi & Möttönen, Sakari (toim.) Turhan kallis koti. Kohtuuhintaisuus asuntopolitiikan tavoitteeksi. FCG Finnish Consulting Group: Helsinki.
- Nyman, Juho & Valtakari, Mikko 2016. Ikääntyneiden asumisen kehittämisohjelman 2013-2017 väliarviointi. Ympäristöministeriön raportteja 7/2016.
- Oosi, Olli & Kortelainen, Jeremias & Luukkonen, Tuomas & Halla, Katri 2020. Ikääntyneiden välimuotoisen asumisen tilanne ja tulevaisuuden tarpeet. Ympäristöministeriön julkaisuja 8/2020.
- Paavolainen, Taru 2021. Yhteinen arki. Opas ikääntyneiden yhteisölliseen asumiseen. ARA Hankepankki. Saatavilla: <https://ara-hankepankki.fi/show/628>
- Pedersen, Max 2015. Senior Co-housing communities in Denmark. *Journal of Housing for the Elderly* 29 (1-2).
- Pessi, Anne Birgitta & Seppänen, Marjaana 2011. Yhteisöllisyys. Teoksessa Saari, Juho (toim.) Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta. Helsinki: Gaudeamus.

- Pulkkinen, Miia 2019. Iäkkäiden osallisuus: terveys, asuminen ja yhteisöllisyys - kirjallisuuskatsaus. Ikäinstituutti: Helsinki.
- Rajakoski, Niina 2017. Asuminen ja yhteisöllisyys -tutkimuksen tulokset. Saatavilla: https://www.ilmarinen.fi/siteassets/uutishuoneen-liitteet-ja-lohkot/2017/iareena2017_asuminenjayhteisollisyys_ilmarinen.pdf
- Rantanen, Taina 2015. Iäkkäiden ihmisten asuinpiiri. Teoksessa Häkli, Jouni & Vilkkonen, Risto & Vähäkylä, Leena (toim.) Kaikki kotona? Asumisen uudet tuulet. Gaudeamus: Helsinki.
- Rantanen, Visa 2021. "Uusin silmin" – vanhuuteen varautuminen, tulevaisuuden suunnittelu ja elämänmuutokset. Vanheneminen.fi -hankkeen haastattelututkimuksen raportti. Vanhustyön keskusliitto.
- Saastamoinen, Mikko 2002. Yhteisöt epävarmuuden ajassa. Teoksessa Kuusela, Pekka & Saastamoinen, Mikko (toim.) Polis ja kosmos. Kulttuurisen globalisaation suuntia. SoPhi 72. Jyväskylän yliopisto.
- Saksola, Anja. Yksinäisyyden monet ulottuvuudet. Yhdessä ei olla yksin -hankkeen (2017–2019) havainnot yksinäisyyden syistä ja ratkaisuja osallisuuden esteiden purkamiseksi. Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen raportteja 46.
- STM & Kuntaliitto 2008. Ikäihmisten palvelujen laatusuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008:3.
- STM 2020a. Kansallinen ikäohjelma vuoteen 2030: Tavoitteena ikäkyvykäs Suomi. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:31.
- STM 2020b. Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2020–2023. Tavoitteena ikäystävällinen Suomi. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:29.
- Suomen virallinen tilasto 2018a. Asunnot ja asuinolot. Asuntokunnat koon, vanhimman iän ja sukupuolen sekä talotyypin mukaan, 2005-2019.
- Suomen virallinen tilasto 2018b. Elinolotilasto [verkkojulkaisu]. ISSN=2669-8854. 2017, Nuoret ja 65–74-vuotiaat elämänsä tyytyväisimpiä, yksinäisyys yleisintä iäkkäiden ja yhden aikuisen talouksissa. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 24.1.2021]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/eot/2017/eot_2017_2019-05-24_kat_003_fi.html
- Suomen virallinen tilasto 2018c. Väestörakenne. Väestö iän (5-v.) ja sukupuolen mukaan, 1865-2019,
- Suomen virallinen tilasto 2019a. Väestörakenne. Väestö iän (5-v.) ja sukupuolen mukaan, 1865-2019.
- Suomen virallinen tilasto 2019b. Asunnot ja asuinolot. Asuntokunnat koon, vanhimman iän ja sukupuolen sekä talotyypin mukaan, 2005-2019.
- Strandell, Anna 2017. Asukasbarometri 2016. Kysely kaupunkimaisista asuinympäristöistä. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 19/2017.
- Tedre, Silva 2006. Asunnon vangit – ulos pääseminen sosiaalisena ongelmana. Teoksessa Helne, Tuula & Laatu, Markku (toim.) Vääräkirja. Kelan tutkimusosasto: Helsinki.
- THL 2018a. Sotkanet. 75 vuotta täyttäneet, % väestöstä, väestöennuste 2030-2070
- THL 2018b. Sotkanet. 75 vuotta täyttäneet, % väestöstä
- THL 2018c. Sotkanet. Kotona asuvat 75 vuotta täyttäneet, % vastaavanikäisestä väestöstä
- THL 2018d. Sotkanet. Säännöllisen kotihoidon piirissä 30.11. olleet 75 vuotta täyttäneet asiakkaat, % vastaavanikäisestä väestöstä.

- THL 2018e. Sotkanet. Ikääntyneiden tehostetun palveluasumisen 75 vuotta täyttäneet asiakkaat 31.12., % vastaavanikäisestä väestöstä.
- THL 2018f. Sotkanet. Terveyskeskusten 75 vuotta täyttäneet pitkäaikaisasiakkaat 31.12., % vastaavanikäisestä väestöstä.
- THL 2018g. Sotkanet. Vanhainkodeissa tai pitkäaikaisessa laitoshoidossa terveyskeskuksissa olevat 75 vuotta täyttäneet 31.12., % vastaavanikäisestä väestöstä
- THL 2018h. Sotkanet. Itsensä yksinäiseksi tuntevien osuus (%), 75 vuotta täyttäneet.
- THL 2018i. Sotkanet. Yksinasuvat 75 vuotta täyttäneet, % vastaavanikäisestä asuntoväestöstä
- THL 2019a. Sotkanet. 75 vuotta täyttäneet, % väestöstä.
- THL 2019b. Sotkanet. Yksinasuvat 75 vuotta täyttäneet, % vastaavanikäisestä asuntoväestöstä
- THL 2019c. Sotkanet. Vanhainkodeissa tai pitkäaikaisessa laitoshoidossa terveyskeskuksissa olevat 75 vuotta täyttäneet 31.12., % vastaavanikäisestä väestöstä
- THL 2019d. Sotkanet. Vanhainkodeissa tai pitkäaikaisessa laitoshoidossa terveyskeskuksissa olevat 85 vuotta täyttäneet 31.12., % vastaavanikäisestä väestöstä.
- Tuokkola, Kati & Nieminen, Jarmo & Konttajärvi, Tiina 2016. Kotoa muiden seuraan. Asuinalue- ja talokohtaisten yhteistilojen ja -toiminnan arviointi ikääntyneiden näkökulmasta. Ympäristöministeriön raportteja 14/2016.
- Tuppurainen Yrjö (toim.) 2006: Tulevaisuuden senioriasuminen (TSA) – hanke. Loppuraportti. Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto. Julkaisu AO / A 37. Oulu.
- Tyynelä, Sinikka 2007. Senioriasumisen palvelukonsepti. Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen raportteja 11.
- Tyynelä, Sinikka & Niemi, Olavi 2019. Senioriasuminen ja Jaso-yhdistys yhteisöllisen senioriasumisen toteuttajana. Teoksessa Niemi, Olavi & Möttönen, Sakari (toim.) Turhan kallis koti. Kohtuuhintaisuus asuntopolitiikan tavoitteeksi. FCG Finnish Consulting Group: Helsinki.
- Uusitalo, Liisa 2005. Oma ja yhteinen hyvä – ovatko kuluttajat myös kansalaisia? Teoksessa Niiniluoto, Ilkka & Sihvola, Juha (toim.) Nykyajan etiikka. Keskusteluja ihmisestä ja yhteisöstä. Gaudeamus: Helsinki.
- Vanheneminen.fi. Tietoa meistä. <https://www.vanheneminen.fi/tietoa-meista>
- Vasara, Paula 2016. Mahdollinen, välttämätön, väistämätön: Jatkuvuudet ja siirtymät iäkkäiden asumiskertomuksissa. Teoksessa Juhila, Kirsi & Kröger, Teppo (toim.) Siirtymät ja valinnat asumispoluilla. SoPhi 133. Jyväskylän yliopisto.
- Vasara, Paula 2020. Väistämättömyyksiä ja valintoja. Kertomuksia ikäihmistien asumispolulta. JYU Dissertations 212. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Vilkko, Anni 2010. Koti vanhetessa. Teoksessa Vilkko, Anni & Suikkanen, Asko & Järvinen-Tassapoulos, Johanna (toim.) Kotia paikantamassa. Lapin yliopistokustannus: Rovaniemi.
- Vilkko, Anni & Sainio, Päivi & Hammar, Teija & Vainio, Suvi 2018. Asuinympäristö. Teoksessa Koponen, Päivikki & Borodulin, Katja & Lundqvist, Anna & Sääksjärvi, Katri & Koskinen, Seppo (toim.) Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa FinTerveys 2017-tutkimus. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, raportti 4/2018.
- Välikangas, Katariina 2009. Yhteisöllisyyttä, laatua ja vaihtoehtoja. Ikääntyneiden välimuotoisen asumisen ratkaisuja Ruotsissa, Norjassa, Tanskassa ja Hollannissa. Ympäristöministeriö 13/2009.

YLE 4.8.2020. Taiteilijatalon katolla voi lenkkeillä, tanssia sambaa ja kasvattaa tomaatteja – yhteisöllisyys on asumisen kasvava trendi. <https://yle.fi/uutiset/3-11467429>

Ympäristöministeriö 2020. Ikääntyneiden asumisen toimenpideohjelma vuosille 2020-2022.

K O S K E
KESKI-SUOMEN
SOSIAALIALAN
OSAAMISKESKUS

Julkaisija

Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus

Osoite:

Matarankatu 4
40100 Jyväskylä

koskeverkko.fi